

TÜRKİYE'DE ULUS DEVLETİN İNŞA SÜRECİNDE İNKILAPLARI GÖRSELLEŞTİRMEK: İNKILAP MÜZESİ ARAYIŞLARI

THE VISUALIZATION OF THE REVOLUTIONS IN NATION STATE BUILDING PROCESS IN TURKEY: SEEKING MUSEUM OF REVOLUTION IN ANKARA

Murat YOLUN *

Geliş Tarihi/Received:11.02.2022

Kabul Tarihi/Accepted:13.06.2022

YOLUN, Murat, (2022), "Türkiye'de Ulus Devletin İnşa Sürecinde İnkılapları Görselleştirmek: İnkılap Müzesi Arayışları", Belgi Dergisi, S.24, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2022/II, ss. 1-16.

Öz

Erken Cumhuriyet döneminde devlet ve halk arasında bir köprü işlevi gören Halkevleri, inkılapların benimsenmesi için ülke sathında müzecilik ve sergi faaliyetleri yürüttü. Bu faaliyetlerin en önemli ayaklarından bir tanesini 1934'te başkentte düzenlenen "İnkılap'ta Ankara" sergisi oluşturuyordu. Bu faaliyet, bir yandan genç Cumhuriyetin nasıl kurulduğunu yurttaşlara anlatırken öte yandan da tarihsel hafızanın kaybolmamasını da sağlamayı amaçladı. 1930'lu yıllarda dil ve tarih gibi alanlarda kültürel bir dinamizm yakalanmış ve bu gelişmelerin görselleştirilmesi için de çaba harcanmıştı. Aslında bu sergi uzun yıllara yayılacak bir çabanın ilk tohumuydu. Başka bir deyişle, bu serginin daha sonraki yıllarda tesis edilmesi planlanan İnkılap Müzesinin temelini oluşturacağı varsayıldı. Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet devrimleri ile ilgili evraklar ve eşyalar bu sergide bir araya getirildi ki ziyaretçiler mümkün mertebe otantik eserler ile karşılaşsınlar. Devrimlerin görselleştirilerek yurttaşların tarih konusunda bilinçlendirilmesi salt Türkiye'ye özgü bir durum değildi. Moskova'daki Sovyetler Birliği Devrim Müzesi, Almanya'daki Die Front sergisi ve İtalya'daki Mostra Della Rivoluzione Fascista müzesi genç Cumhuriyet için örnek teşkil etti. İnkılap müzesi kurulması fikri Cumhuriyet Halk Partisi'nin programında kendisine yer buldu ve devlet nezdinde ciddi olarak destek gördü. Dolayısıyla, devletin pek çok kademesi tarafından desteklenen bir fikir olarak serpilip gelişti. Ancak, inkılap müzesi düşüncesi tatmin edici bir biçimde hayata geçirilmesi uzun yıllara yayılan bir çabanın ürünüydü. Kurtuluş Savaşı'na ve gerçekleştirilen inkılaplara ait eserlerin toplanması bürokratik sebeplerden ötürü uzun sürdü. Buna rağmen, Türk ulusal kimliğinin oluşturulmasında ve pekiştirilmesinde görsellik ve müzecilik önemli bir yer tutmaktadır. Cumhuriyet devrimlerinin tüm yurttaşlar tarafından içselleştirilebilmesi için ülke geneline kök salmış olan Halkevlerinin müzecilik kolları bu noktada son derece aktif oldu.

Anahtar Kelimeler: *Türk Milliyetçiliği, Kemalizm, Halkevi, Müze*

* Dr., Adıyaman Üniversitesi, muratyolun@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0002-9881-0946>).

Abstract

People's Houses that served as a bridge between the state and people carried out activities of museology and exhibition across the country to popularize the revolutions during the early Republican era. One of the most important parts of such activities were the exhibition of "Ankara in Revolution" organized in the capital in 1934. This exhibition aimed to preserve the historical memory while displaying how the Republic was founded to the citizens. There was a cultural dynamism in the fields of language and history in the 1930s and efforts made to the visualization of such developments. In fact, this exhibition was the first seed of the long-standing efforts. In other words, it was assumed that this exhibition would form the basis of the Revolution Museum, which was planned to be established in the following years. The documents and items related with Liberation War and Republican revolutions were collected in the exhibition so that the visitors could encounter authentic items as much as possible. Raising the citizens' awareness of history through the visualization of the revolutions was not special to Turkey. The Revolutionary Museum of the Soviet Union in Moscow, the Die Front exhibition in Germany and the Mostra Della Rivoluzione Fascista museum in Italy set an example for the young Republic. The idea of the establishment of a revolution museum was subsumed under the program of the Republican People's Party and it drew a firm support from the state. Thus, it flourished as an idea supported by many state apparatus. However, such an idea would take many years to be acceptably materialized. The collection of the items related with the Turkish Liberation War and Revolutions took a long time due to bureaucratic reasons. Nevertheless, visualization and museology loomed large in the making of Turkish national identity and its consolidation. The museology branch of People's House that took root across the country played a leading role for the adoption of the Republican revolutions by all the citizens.

Keywords: *Turkish Nationalism, Kemalism, People's House, Museum.*

Giriş

Cumhuriyet tarihinde en uzun süreli Millî Eğitim Bakanlığı yapmış olan Hasan Ali Yücel (1897-196), 23 Ocak 1961’te Cemal Gürsel’e yazdığı mektupta Atatürk’e duyulan sevgiyi arttırmak ve Türk inkılabının halk nezdinde daha fazla kabul görmesi için bir inkılap müzesinin kurulması gerektiğine değindi.¹ Cumhuriyeti kuran kadro Türk ulusal kimliğinin inşa edilmesinde müzelerin ne kadar önemli olduğunun bilincindeydi. Siyasi ve kültürel alanda yapılan inkılapların salt seçkinler arasında değil, aynı zamanda geniş halk kitleleri nezdinde de destek bulması gerektiğini biliyorlardı. Kemalist seçkinler Kurtuluş Savaşı ve Türk inkılabının görsel olarak temsiliyetinin müzelerde ve sergilerde sağlanmasına uzun yıllar derin bir özlem duydular. Benedict Anderson milliyetçiliğin kökeninde ve gelişip serpilmesinde müzelere büyük bir önem atfetmişti. Ona göre bu “iktidar kurumu” ulusun kadim geçmişinin hayal edilmesine yardımcı oluyordu. Müzeler, ulusun tarihselliğinin meşruiyetinin tecelli ettiği yerlerdi.² Bunlar geçmişe ait eserleri yansıtmakla kalmaz siyasal rejimlerin benlik tasarımlarının ve resmi tarih anlatısının oluşumuna da katkı sağlar.

Okuryazarlığın düşük olduğu toplumlarda görsel iletişim büyük bir öneme sahiptir. Bu yüzden de Türk İnkılabını yurttaşların aklına ve kalbine naksetmek için müzelerin ideal bir yol olduğu düşünüldü. Bu çalışma, genç Cumhuriyetin yapılan devrimleri müzeler vasıtasıyla geniş halk kitlelerine benimsetmek için nasıl bir çaba içine girildiğini açıklamaktadır. Ulus devletin inşa edilmesinde inkılap müzesi arayışlarını ele alıp özel olarak Ankara Halkevi’ndeki girişime odaklanacaktır. Erken Cumhuriyet döneminde sürekli olarak bir inkılap müzesi arayışları söz konusuydu, ama sürekli olarak muhtelif sebeplerden ötürü tam istenen şekilde gerçekleşmedi. Savaşta yaşanan tüm trajedilerin bir anlamının olduğu ve gerekli olduğu düşüncesi kitlelere müzeler ve anıtlar vasıtasıyla ulaştırılabiliyordu. Ulus inşası sürecinde anıtların ve müzelerin aslî bir rolü oldu. Bu çalışma inkılap müzelerinin rolünü ulus devletin inşa edilmesi bağlamında inceleyerek Ankara Halkevi’ndeki serginin inkılapları geniş halk kitlelerine benimsetebilme noktasında oldukça etkin bir görev üstlendiğine odaklanmaktadır.

A-Birinci Dünya Savaşı ve İnkılap Müzesi

Çanakkale Muharebeleri her ne kadar Cumhuriyetin kurucu mitinin miladi noktası olarak takdim edilse de Erken Cumhuriyet döneminde resmî tarih yazımında Birinci Dünya Savaşı pek yer tutmadı. Kemalist seçkinler açısından Birinci Dünya Savaşı, askeri ve politik açıdan bir başarısızlık sembolüydü. Dolayısıyla Kurtuluş Savaşı, siyasal anlamda meşruiyet ve saygınlık kazanmak için daha fazla önem arz ediyordu. Erken Cumhuriyet döneminde Birinci Dünya Savaşı’na olan yaklaşımın izlerini ders kitaplarında görmek mümkündür.³ Liseler için hazırlanan *Tarih III* ders kitabında Birinci Dünya Savaşı’na sadece altı sayfalık byer ayrılmış olup Çanakkale Muharebeleri ise Mustafa Kemal ile ilişkili olarak bir sayfadan biraz fazla yer tutmaktadır.⁴ Türk Tarih Kurumu’nun yayımladığı *Bellekten* ise 1937 ve 1950 arasında Selçuklu ve Osmanlı tarihi ile alakalı pek çok makaleye yer verirken Birinci Dünya Savaşı hakkında Uluğ İğdemir’in *Atatürk’ün Anafartalar Muharebelerine Ait Hâtıralar*

1 Hasan Âli Yücel, *Öğretmen-Öğrenci Köşesi*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1995, s.595.

2 Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, İstanbul: Metis, 1983, s.182.

3 Mesut Uyar, “Remembering the Gallipoli Campaign: Turkish Official Military Historiography, War Memorials and Contested Ground”, *First World War Studies*, C.7, S. 2 (2016), s. 5. doi:10.1080/19475020.2016.1234965 (Erişim Tarihi: 19 Eylül 2021).

4 Tarih III, İstanbul: Devlet Matbaası, 1931, ss.150-151.

başlıklı yazısı dışında pek bir çalışma yer almadı.⁵ Buna karşın Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlılar açısından en parlak sayfasını teşkil eden Çanakkale Muharebeleri'nde hayatını kaybetmiş askerler için bir anıt inşası uzun yıllar bir özlem olarak kaldı. Savaş sonrasında kolektif hafızada Çanakkale'nin gerektiği kadar yer almaması dar bir çevrede olsa da bir şikayet konusuydu. 1926'da Piyade Alay kumandanı Mehmed Nihad'ın yazdığı *Çanakkale Seferi* isimli kitabının sonunda Çanakkale şehitleri için bir abidenin yapılması gerektiğini şu şekilde ifade ediyor: “kan döktükleri noktalarda ilâsı cümlemize âdetâ farz-ı ayn olan âbideleri için maddî ve manevî hiçbir fedakarlıktan kaçınmamaya davet ederek sözüme nihâyet veririm.”⁶

Kurtuluş Savaşı'nda daha silahlar susmamışken müzecilik anlamında kurumsal girişimler dikkat çekicidir. 1921'de Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin kurulması için bir çaba söz konusuydu. En başta Hitit Müzesi olarak tasavvur edilen bu müze daha sonra Âsar-ı Atika Ankara Müzesi adıyla açıldı.⁷ 5 Kasım 1922'de “Müzeler ve Âsar-ı Atika Hakkında Talimatname” ile birlikte vilayetlerden eski eserlerin muhafazası, sınıflandırılması ve bir araya getirilmesi istendi.⁸ 1925 senesinde bir etnografya müzesi kurulması için hazırlıklar yapıldı ve 5 sene sonra bu müze kapılarını halka açtı. Hatta Julius von Meszaros (1883-1957) isimli bir Macar Türkolog bu müzenin teşkil edilmesi için görevlendirildi⁹ ve bu konuyla ilgili olarak iki rapor hazırladı.¹⁰ İstanbul'da Topkapı Sarayı ve Konya'da Mevlâna Türbesi sırasıyla 1924 ve 1926 yıllarında müze haline getirildi. Öte yandan Kurtuluş Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı'na dair bir müze kurulmasa da 1924 senesinde Mustafa Kemal, Fevzi Çakmak ile birlikte Kütahya Dumlupınar'a gelerek Şehit Asker Abidesini açtı. Burada şu konuşmayı yaptı: “Bu sahada akan Türk kanları, bu semada pervaz eden şehit ruhları devlet ve Cumhuriyetimizin ebedî muhafızlarıdır. Burada esasını vazettiğimiz şehit Asker Âbidesi işte o ruhları, o ruhlarla beraber gazi arkadaşlarını, fedakâr ve kahraman Türk milletini temsil edecektir. Bu âbide Türk vatanına göz dikeceklere Türkün 30 Ağustos günündeki ateşini, süngüsünü, savletini, kudret ve iradesindeki şiddeti hatırlatacaktır.”¹¹ Türkiye'de tarih, arkeoloji ve müzecilik çalışmalarının yapılmasında ve kurumsallaşmasında siyasi seçkinler önemli bir pay sahibi oldular. Mustafa Kemal yurt gezilerini çıktığı vakit sık sık müze ziyaretlerinde bulunur ve eksik gördüğü hususların giderilmesi için girişimlerde bulunurdu. Türklerin Anadolu'nun kadim halkı olduğunun ispatı için tarih disiplininin faydalanmak zaruri bir ihtiyaç haline gelmişti.¹²

Türkiye'de Birinci Dünya Savaşı'na dair bir müze kurulmasındaki geç kalınmışlığa rağmen yurtdışında böyle bir müze kurmak için girişimler oldukça erken bir tarihte başlamıştı. Londra'daki Imperial War Museum (IWM), Paris'teki Bibliotheque et Musee de la Guerre ve Berlin'deki Weltkriegsbucherei daha savaş yıllarında koleksiyon oluşturmaya

5 Uluğ İğdemir, “Atatürk'ün Anafartalar Muharebelerine Ait Hâtralar”, *Belleterin*, C.7, S. 28 (Ekim 1943), ss. 1-88.

6 Mehmed Nihad, *Büyük Harbte Çanakkale Seferi*, İstanbul: İlhami-Fevzi Matbaası, 1926, s. 42.

7 Yusuf Kırac, “100. Yılında Anadolu Medeniyetleri Müzesi”, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Müzesi*, S.82 (2021), s. 160.

8 Volkan Payaslı, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Milli Kimliğin ve Ulus Devlet İnşasında Tarihin Görselleştirilmesi”, *History Studies*, C.10, S.9 (2018), s.252.

9 TC Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon No: 30-18-1-1 / Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928), Kutu No: 28, Gömlek No: 21, Sıra No: 7, Dosya Ek: 242-12.

10 Julius von Meszaros, *Halk Müzesi Teşkilatına Dair Mütahassis Mesaroş'un Raporu: Ankara'da Teessüs Edecek Olan Halk Müzesi Hakkında Birinci Rapor*, İstanbul: Maarif Vekaleti, 1925; Julius von Meszaros, *Ankara'da Teessüs Edecek Olan Halk Müzesi Hakkında İkinci Rapor*, İstanbul: Maarif Vekaleti, 1925.

11 Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri II (1906-1938)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997, s.186.

12 V. Payaslı, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e...”s. 256-258.

başladılar. Bunlar müze olmanın ötesinde aynı zamanda kütüphane ve savaş anıtı olarak da işlev görecekli.¹³

B-Ankara Etnografya Müzesinde İnkılap Şubesi

Erken Cumhuriyet dönemindeki ciddi sayılabilecek ilk inkılap müzesi girişimi Etnografya Müzesi’nde İnkılap şubesi idi. Maarif Vekaleti bünyesinde Hars Encümeni kurulduğundan inkılap tarihi müzesi kurulması fikri ortaya atıldı. Kurtuluş Savaşına dair eserleri de burada sergilemenin uygun olduğu düşünöldü.¹⁴ İnkılap Müzesi kurulması fikrini gündeme getiren kişilerden biri Mehmet Fuat (Köprölü) idi. 1926’da Bakü’de Türkojoloji Kongresine katılmış olan Mehmet Fuat, Sovyetlerde devrimi halka tanıtmak için kurulan müzelerden etkilenmiş ve bunun bir örneğinin Türkiye’de de kurulmasını arzu etti. Burasının salt tarihsel öneme sahip eserlerin sergilendiği yerlerin olmasının ötesinde Almanya’daki araştırma merkezleri gibi olmasını tahayyül etti. Bu müzenin bilimsel yönü kadar “terbiyevî” yönü de kuvvetli olmalıydı.¹⁵

Etnografya Müzesindeki inkılap şubesine hangi eserlerin konulacağına dair Maarif Vekâleti’ne bağılı Millî Talim ve Terbiye Dairesi’nce “Etnografya Müzesi İnkılap Şubesine Kabul Olunacak Asara Dair” başlıklı bir genelge tanzim edildi. Bu genelgenin ilk maddesinde Millî Mücadeleye ait eşyaların kaybolmadan sergilenmesi ve hatıraların unutulmasının önüne geçilmesinin elzem olduğu vurgulandı. Aslında burası bir nevi savaş müzesi olacaktı çünkü daha 1926’da pek çok inkılap (Alfabe devrimi, saat, ölçü birimleri) yapılmamıştı. Kurtuluş Savaşı’nda Mustafa Kemal’in kullandığı eşyalar, telgraflar, el yazısı bu şubede yer alacak ve buranın ana omurgasını teşkil edecekti. Ayrıca, Millî Mücadelenin çekirdek kadrosunda yer alan kişilerin de eşyaları ve fotoğraflarının burada yer alması planlandı. İnkılap şubesinin sonraki kısımlarında ise Millî Mücadele’nin hazırlık evresi ile alakalı belgeler, Erzurum ve Sivas Kongrelerine ait eşyalar gösterilecekti. Ankara Etnografya müzesine birçok fotoğraf, eser ve Mustafa Kemal’in Meclis’te kullandığı koltuk ve masa gibi eserler gönderildi. Ancak istenen objeleri tam olarak bulmak her daim mümkün olmuyordu. Maarif vekaleti bu müzedeki eserlerin Mondros Mütarekesi sonrasındakileri kapsamamasını istedi. İnkılabın başlangıç noktası olarak burası alındı.¹⁶

Ankara Etnografya Müzesi daha tam olarak hazırlıklar bitirilmeden 1928 senesinde Afgan kralı Emanullah Han’ın gelişi dolayısıyla erkenden açıldı, ama İnkılap şubesi mevcut değildi. Bu şubeye ait koleksiyonlar halen toplanma aşamasında olduğu için müzeyi hazırlayanlar buradaki eserlerin teşhir edilmesine müsaade göstermediler. Yine de toplanan koleksiyona bakıldığında ağırlık olarak Kurtuluş Savaşı ve Mütareke dönemlerine ait eserler ağırlıktaydı, ama Mustafa Kemal Millî Mücadeledeki merkezi rolüne paralel olacak şekilde öne çıkıyordu. Türk İnkılabı’nın sembolleri olarak adlandırılabilir eserler vardı, ancak müzede toplanan eserlere dikkat edilirse Rauf Orbay ve Kazım Karabekir gibi Mustafa Kemal ile arası açık olan kişilere yer verilmediği görülebilir.¹⁷ Zaten Kazım Karabekir sonraki yıllarda Millî Mücadele’nin tarihsel anlatısının çoğulcu bir kapsama sahip olmamasından yakındı. 19 Kasım 1938’deki Mustafa Kemal Atatürk’ün cenaze

13 Susanne Brandt, “The Memory Makers: Museums and Exhibitions of the First World War”, *History and Memory*, C.6, S. 1 (1994), s. 96 <http://www.jstor.org/stable/25618663> (Erişim 21 Kasım 2020).

14 Nurettin Can Güleklî, “Türk İnkılap Müzesi”, *Zafer*, C.3, S. 1078 (1952), s.2.

15 Mustafa Oral, “Ankara Etnografya Müzesi İnkılap Şubesi”, *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 29-30 (2002), ss. 119-120.

16 Abdülhak Şinasi, “Bir İnkılap Müzesi”, *Ülkü*, II, S. 9 (Birinci Teşrin 1933), ss.260-261.

17 M. Oral, “Ankara Etnografya Müzesi ...”, ss. 122-123.

töreninde Kurtuluş Savaşı'nda görev yapmış olan gazilerin, subayların ve generallerin adlarının anılmamasından günlüğünde bahsederek töreninin daha çoğulcu bir hüviyette olmamasını tenkit etmişti. Ayrıca Erzurum ve Sivas Kongrelerine katılmış olan üyelerin levhalarının yer alması gerektiğini düşünmüştü.¹⁸

Hafıza ve geçmişteki birini yad etme pratikleri o toplumun güncel ihtiyaçları kaygıları ve politik eğilimleri doğrultusunda biçimlenmektedir. Müzeler de aynı kaderi paylaşmaktadır. Savaşla ilgili anlatıya veya anlatılara göre pozisyon alır.¹⁹ Müzelerin kapsayıcı, demokratik, çok sesli niteliğe sahip, insan onurunu yücelten, toplumsal adalet duygusuna katkı sağlayan mekanlar olduğu kabul edilir. Bununla birlikte durum idealize edilmiştir. Çünkü müzelerin komiteleri, küratörleri, mimarları ve danışmanlarının politik kaygıları olur.²⁰ Gündelik siyasal kaygılar veya öncelikler geçmişin yorumlanmasında makro düzeyde etkili oluyor. Tarihsel anlatılarda olduğu gibi kasıtlı olarak unutmaya ve hatırlama pratikleri müze tarzı yerlerde de mevcuttur.

Ankara Etnografya Müzesi'nin inkılap şubesi için toplanan eşyalar Ankara Üniversitesi bünyesinde Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü kurulmasından (1942) sonra buraya nakledilmiştir.²¹ Böylelikle inkılap tarihine dair araştırmalar ve girişimler daha kurumsal ve yasal bir temele oturtulmuştur. İsmet İnönü 1 Kasım 1941'de TBMM'nin 6. Dönem 3. Toplantısının açılış konuşmasında yükseköğretim kurumlarında konferans şeklinde verilen inkılâp tarihi derslerinin yerine "İnkılâp Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi" adında daha esaslı bir ders konulmasını ve "İnkılâp Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Enstitüsü" adından bir kurumun teşkil edilmesine karar verildiğini ifade etmiştir.²² Günümüzde bu enstitü bünyesindeki müzede bu eşyalar sergilenmektedir. Bu enstitü devrim tarihi müzesini yer verirken aynı zamanda inkılap tarihi konusunda bir araştırma ve arşiv merkezidir.

C-Ankara Halkevi'nin İnkılap Müzesi Teşebbüsü

Ankara Etnografya Müzesi'nde bir inkılap şubesi teşkil edilmesi dışında Şişli'de Atatürk'ün Samsun'a çıkmadan önce ikamet ettiği evde, İstanbul'da Ayasofya Hamamı'nda ve Ankara Halkevi'nde Millî Mücadele'ye ait eşyaların sergilenmesi düşünüldü. 1942'de Şişli'de Atatürk'ün evi müzeye dönüştürüldü, ancak Ayasofya Hamamının fiziksel olarak bu işleve uygun olmaması münasebetiyle burada herhangi bir girişim olmadı.²³ Hatta bir ara İstanbul'da Harbiye Mektebi binasının inkılap müzesi olması gerektiği öne sürüldü. Mustafa Kemal ve silah arkadaşlarının yetiştiği bu yer Türk modernleşmesinin mahsullerinin sergilenmesi için uygun olduğu iddiası vardı.²⁴ İnkılap müzesi kurulması noktasında en ciddi ve köklü girişimlerden bir tanesi Ankara Halkevi'nin öncülüğünde gerçekleşti. Sosyal ve kültürel kalkınma hamlesi olarak tahayyül edilen bu kurumların halk için sosyal ve kültürel anlamda bir cazibe merkezi olması hedeflenmişti. Bu yüzden

18 Kazım Karabekir, *Günlükler 1906-1948*, C.2, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020, s.1075.

19 Andrew Whitmarsh, "We Will Remember Them' Memory and Commemoration in War Museums", *Journal of Conservation and Museum Studies*, S. 7 (Eylül 2001), s.11. doi: <http://doi.org/10.5334/jcms.7013> (Erişim tarihi: 27 Aralık 2021).

20 Lorenzo Posocco, *Museums and Nationalism in Croatia, Hungary, and Turkey*, Londra ve New York: Taylor and Francis, 2021, Kindle Sürümü, Introduction.

21 M. Oral, "Ankara Etnografya Müzesi ...", s.126.

22 *İnönü'nün Söylev ve Demeçleri I: TBM Meclisinde ve CHP Kurultayında (1919-1946)*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1946, s. 366.

23 A. Şinasi, "Bir İnkılap Müzesi...", ss. 261.

24 *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1935, s.9.

de üye sayısının artırılması konusuna özel bir önem verildi.²⁵ Halkevlerinin esas misyonu Türk inkılabının geniş kitlelere benimsetmek, milleti fikirde ve histe tek bir kitle haline getirebilmek, köy ve şehirler arasındaki uçurumu kapatabilmektir. Halkevleri aslında Türk Ocaklarının 1931’de Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) örgütü içerisinde eritilmesinden kurulan bir yapıydı. 1932 ve 1952 arasında ülke genelinde 478 adet Halkevi ve 4322 Halk Odası mevcuttu.²⁶ 1930’lu yıllarda CHP kendi ideolojisini geniş halk kitlelerine yayma noktasında oldukça güçlü bir iradeye sahipti. Öyle ki partinin 17 Mayıs 1931 tarihinde yapılan 3. Kongresinde kabul edilmiş olan nizamnamesinde “Prensiplerimizi, usanmaksızın, bütün vatandaşlara her vesile ve fırsatla söylemek ve anlatmak fırka teşkilât ve mensuplarının mühim vazifesidir.”²⁷

Halkevleri örgütsel olarak dokuz şubeden oluşuyordu: dil, tarih ve edebiyat şubesi, güzel sanatlar şubesi, temsil şubesi, spor şubesi, içtimai yardım şubesi, halk dersaneleri ve kurslar şubesi, kütüphane ve neşriyat şubesi, köycüler şubesi, müze ve sergi şubesi. Bu çalışmanın konusunu teşkil eden İnkılap müzesi ve sergileri tarih ve müze şubesinin faaliyetleriydi. Bu şubenin müzecilik kolunun esas olarak üç temel vazifesi vardı: bulunduğu mahaldeki tarihi eserlerin ve anıtların korunması hakkında resmî makamlara bilgi vermek, mevcut müzelere katkı sağlamak veya müze yoksa kurulmasına önayak olmak, giysi ve silah gibi etnografik eserleri ve minyatür ile halı gibi kültürel eserleri bir araya getirmek. Şubenin sergi kolu ise resim ve heykel gibi sanatsal eserleri halkevi binası dahilinde halka tanıttak ve yerli malı ürünleri sergileyecekti.²⁸ Müze ve sergi şubesi halkta yerel ve ulusal tarihe karşı ilgi uyandırarak onların kültürel ve sosyal anlamda kalkınmalarını ve bilinçlenmelerini ilerlemelerini sağlayacağı düşünülüyordu.

Şekil 1. Halkevlerinin tarih kolunun düzenlediği bir gezi

Kaynak: *Halkevleri 1932-1935:103 Halkevi geçen yıllarda nasıl çalıştı (1937?)*, Ankara: CHP.

25 TC Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490-1-0-0, 4, 16, 16.

26 Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, ss. 197-199.

27 *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi ve Programı*, Ankara: TBMM Matbaası, 1931, s.3.

28 C. H. F. *Halkevleri Talimatnamesi*, Ankara: Hakimiyet-i Milliye Matbaası, 1932, s.14.

1934'te Âsâr-ı Atika ve Müzeler müdürü olan Hamit Zübeyr'e (Koşay) göre müzeciliğin bir ayağını da inkılap tarihi eserleri teşkil etmektedir.²⁹ Sadece etnografik ve arkeolojik eserlerin sergilenmesi ulus-devletin inşası noktasında yeterli olmayabilirdi. Dolayısıyla, Cumhuriyetin yaptığı reform hamleleri ve Millî Mücadelede yurttaşların zihnine ve aklına kazınabilmeliydi. CHP resmî eğitim kurumlarının varlığının halk kültür teşkilatlarına olan ihtiyacı ortadan kaldırmadığı düşüncesi içindeydi. Halkevleri bir bakıma Kemalist elitlerin siyasi ve kültürel düşünce ve pratiklerini geniş halk kitlelerine aktarabilme amacını güttü. Ulus devletin inşa edilmesinde halk arasına nüfuz eden bir aparatı.³⁰ Yurttaşları salt okullarda eğitmek yetersiz kalır. Müzelerin terbiyevi kapasitesi oldukça yüksek olduğu kadar aynı zamanda epistemolojik aygıtlardır.³¹

1933 senesinde Şevket Süreyya Aydemir (1897-1976), Ankara Halkevi'nde Sakarya Savaşı hakkında bir sergi oluşturmak istedi, ancak bu sergi tam anlamıyla küçük çaplı bir savaş müzesi olarak tahayyül etti. Bu salonda savaşın genel manzarasını yansıtan, muharebe alanının topografik özelliklerini ortaya koyan, Türk askerinin ve düşman askerlerinin konumlarının renkli biçimde gösteren bir yağlı boya tablo, bu savaşla ilgili raporlar, askerlere veya esirlere ait paftalar, mektuplar, fotoğraflar, hatıralar, zabıtlar, ganimetler, bu savaşla ilgili olan meclis zabıtları olacaktı. Böylelikle, Sakarya Savaşı hakkında bir sergi açmanın inkılap müzesi yolunda bir tecrübe olacağı kanısındaydı.³² İnkılap müzesi fikri salt parti bünyesinde kalmayıp dönemin aydınları tarafından da kafa yorulan bir mesele haline gelmişti.

CHP esas olarak Sovyetler Birliği, Almanya ve İtalya'daki halk teşkilatlarının faaliyetleri yakından izleyerek bunların bir benzerini Türkiye'de icra etmeyi planladı. Erzurum milletvekili olan, bir dönem halkevlerinin başkanlığını da yürütmüş olan Nafi Atuf Kansu (1890-1949), CHP Genel Sekreterliğine yazdığı raporda bu ülkelerdeki devrim müzelerini inceleyerek Türkiye'de bu tarz kurumlar inşa etmenin önemine değinmiştir. Moskova'da tertip edilen "Kızıl Moskova Sergisi" Sovyetlerin devrim müzesinin nüvesini oluşturmuş ve 1923'te "Moskova Şehrinin İnkılap Tarihi Müzesi" adını aldı, ama bir sene sonra ise "Sovyetler Birliği Devrim Müzesi" haline evrilmişti. Almanya'da ise Hitler iktidara geldikten sonra bir devrim (Die Front) sergisi açtı. Böylelikle Alman ulusunun Birinci Dünya Savaşı'nda çektiği sıkıntıları gözler önüne sermek ve savaşın kayıplarını göstermek istedi. Propoganda Bakanlığı bünyesinde de Devrim Propagandasından sorumlu olan bir birim vardı. İtalya'da ise Roma'da açılmış olan Mostra Della Rivoluzione Fascista adlı sergide İtalyan ulusunun nasıl ortaya çıktığı, Birinci Dünya Savaşı'nda kazandığı zafer ve akabinde yaşadığı buhran ve Faşizmin başarıları anlatılıyordu.³³

CHP'nin kâtib-i umûmîsi olan Recep Bey'e Ankara Hukuk Fakültesinde inkılap hakkında düzenlenecek bir sergi için rapor sunuldu. Bir milletvekili tarafından hazırlanan raporda Almanya'da Adolf Hitler'in her konuyu propaganda malzemesi yaptığını ve tertip edilmiş olan sergilerin propaganda mekanizması için oldukça önemli bir yere sahip olduğu vurgulandı. Gençlik teşkilatının (*Hitler Jugend*) propagandasından sorumlu olan Herr

29 Ankara Halkevi Neşriyatı Müze ve Sergiler Şubesi Katalog, Ankara: Hakimiyet-i Milliye Matbaası, 1934, s.14.

30 Alexandros Lamprou, *Nation Building in Modern Turkey: The People's Houses, the State and the Citizen*, Londra: I.B. Tauris, 2018, s.219.

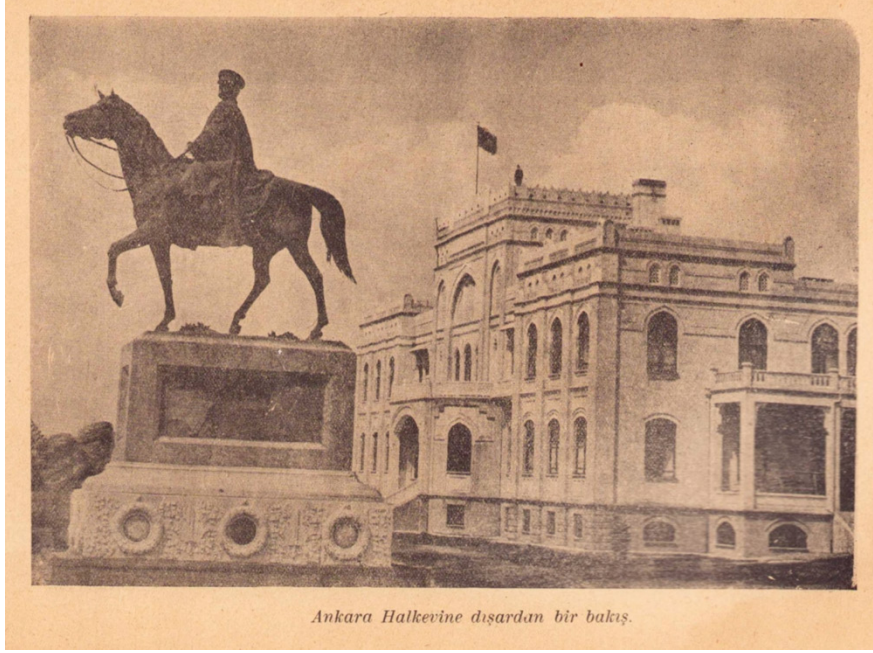
31 Ali Artun, *Mümkün Olmayan Müze*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2019, s.25.

32 BCA, 490-1-0-0, 1199, 203, 1.

33 BCA, 490-1-0-0, 1199, 205, 1/11-12.

Jakon’un bu sergilerin hazırlanmasında büyük bir etkisi vardı. Raporda Türk İnkılabı’nın son derece kapsamlı ve büyük bir devrim olmasına rağmen bunun hem ülke içinde hem de ülke dışında yeteri kadar tanıtılmaması bir eksiklik olarak bahsedildi. Türkiye’de coşkulu ve heyecan verici bir sergiye ihtiyaç olduğu ifade edildi.³⁴

Şekil 2. Ankara Halkevi binası

Kaynak: *Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü* (1933), Ankara: Hakimiyet-i Milliye Matbası.

Modern Türkiye’de devrim müzesi fikrinin konuşulduğu yerlerin başında Halkevleri ve bu teşkilatın yayın organı olan *Ülkü* dergisi geliyordu. Ülkenin kültür devrimini tam olarak gerçekleştirebilmesi için millî bir müzeye mutlak suretle ihtiyaç duyulduğunu ifade edildi. Cumhuriyet idaresinin kültürel alanda da inkılap yapmasının gereklerinden biri bu müzeydi, ama burası sıradan bir yer olarak değil de terbiyevi işlevlere sahip bir kurum olarak tasavvur edilmeliydi.³⁵

Bir inkılap müzesi teşkil edilmesi fikrini en detaylı biçimde ortaya koyarak rapor hazırlayan kişi Ankara Halkevi’nden Mümin Hayri Bey idi. Onun iki yıl boyunca çalışarak yazdığı rapora bakıldığında, bir devrim müzesi tesis etme noktasında geç kalındığından dem vurarak şunları ifade ediyor: “Büyük Kurtuluş Savaşı’nın anıtları gün geçtikçe daha uzaklaşıyor ve birçokları ölüm, kaza ve kayıpsızlık yüzünden kaybolmakta bulunuyor.” Kurtuluş Savaşı’na iştirak eden birçok insan yavaş yavaş bu dünyadan göçüp giderken onların arkalarında bırakmış olduğu hatıralarının da kaybolmasından endişeliydi. Halkın siyasal ve kültürel olarak “terbiye” edilmesinde müzelerin ne kadar önem taşıdığının bilincinde olan Mümin Hayri Bey Avrupa’da olan sergileri bizzat yakından görmüştü.³⁶

34 BCA, 490-1-0-0, 1199, 203, 1.

35 Mehmet Saffet, “Kültür İnkılabımız,” *Ülkü*, S. 5 (Haziran 1933), s.353.

36 BCA, 490-1-0-0, 1199, 205,1/16.

Mümin Hayri Bey devrim müzesinin sıradan insanların rahatlıkla anlayabileceği bir yapıda olması ve ziyaretçilerde devrime karşı bir minnettarlık duygusu uyandırması gerektiğini düşündü. Müzede sergilenecek olan hakiki eşyalar burasının “belkemiğini” teşkil edecekti. Devrime katılanların kullandığı silahlar veya kişisel eşyaların otantikliği yüksektir, ama geniş halk kitlelerinin bunları öğrenebilmesi için altlarına açıklayıcı levhalar yerleştirilmeliydi. Bu otantik eşyaların yanı sıra devrim müzesinde fotoğraf ve haritalar da bulunmalıydı. Ancak bunları yaparken arşiv belgelerini de ihmal etmemek gerekir. Müzenin bir arşiv birimi de olmalıydı. Türkiye’nin pek çok yerinde Türk devrimiyle alakalı belgeler kaybolmadan önce bulunabilir. Halkevinin böyle kapsamlı bir sergi yapabilmesi için öncelikle “muvakkat” bir sergi tertip ederek deneyim kazanması gerekiyordu.³⁷

Mümin Hayri Bey, kurulmasını istediği inkılap müzesinin arkasında güçlü bir siyasi iradenin mevcudiyetinin ne kadar önemli olduğunu farkındaydı. Sovyetler Birliği, Almanya ve İtalya’daki devrim müzesinin arkasında siyaseten çok güçlü isimlerin olduğunu ve Türkiye’deki devrim müzesi girişiminin de buna benzer şekilde arka çıkılması gerektiğini şu şekilde ifade etti: “Devrim sergisi kadar yeni, önemli ve büyük bir işin gönlün istediği gibi güzel olabilmesi uzun ve yerinde bir çalışma ile canlanabilir. Bunun için bir hazırlık komitesi kurulmalıdır. Bu hazırlık komitesi devrimde yaşamış inkılâb adamlarından toplanmış olmalıdır. Almanya’da devrim sergisinin komitasına Göbels başkanlık ediyordu. İtalya’da Mussolini el koyuyordu. Rusya’da Lenin’in inkılâb başından beri beraber çalıştığı bir arkadaşı doğrudan doğruya Stalin’den direktif alarak bu işe riyaset etmekte idi.”³⁸ İnkılap müzesi kurulmasının arkasında CHP düşünsel olarak güçlü bir iradeye sahip oldu. Hatta 1935’teki parti programında bir devrim müzesinin kurulacağı belirtilerek eğitim ile alakalı maddelerde şunlar yazmaktadır: “Parti, bir devrim müzesi kuracaktır. Bunu, halka devrim fikir ve duygularını aşılacak için etkin araç sayarız.” Aslında 1931’deki programda da “Müzelerin ve umumiyetle eski eserlerin itina ile tasniflerine ve icap edenlerin yerlerinde iyi muhafazalarına itina olunacaktır” maddesi Millî Talim ve Terbiye kısmında yer almıştı.³⁹ Zaten CHP içinde oldukça nüfuzlu tarihçiler vardı. Türk Tarih Cemiyeti’nin kurucu üyeleri olan Yusuf Akçura, Reşit Galip ve Tevfik Bıyıkhoğlu gibi tarihçiler ya parti üyesiydi ya da milletvekiliydi. Aslına bakılacak olursa siyasetçi tarihçilerin varlığı Türkiye Cumhuriyeti’ne has bir durum değildi. Fransa gibi yerlerde de bu tarz bir durum söz konusuydu.⁴⁰

Mümin Hayri Bey de diğer ülkelerde müze tecrübelerden istifade etmeyi uygun gördü. Hazırladığı raporunda Sovyetler Birliği’nde bulunan dokuz müzeden bahsediyor: Tarihî Müze, Devrim Müzesi, Lenin Müzesi, İstra Müzesi (Seyyar Müze), Başarımlar Müzesi, Din Müzesi, Büyük Adamların Evleri, Rusya’daki Milletlerin Müzesi, Kızılordu Müzesi. Sovyetlerdeki müzelerle ilgili olarak o kadar ayrıntılı biçimde not tutmuştur ki bunlarla bir kitap bile oluşturabilirdi. Mümin Hayri Bey’in en çok dikkat kesildiği ise hiç kuşkusuz Devrim Müzesiydi. Bu müzenin temeli “Kızıl Moskova Müzesi” ile atılmış ve burası küçük kalınca (33 oda, bir sinema salonu, bir kütüphane) buradan yaklaşık 10 kat daha büyük bir müze binası yapılması kararlaştırılmıştı. Bu mevcut müze 17. yüzyıldaki Razin

37 Mümin Hayri, “Devrim Müzesinde Halkevlerinin Ödevi”, *Ülkü*, S.30 (Eylül 1935), s.18-22.

38 *BCA*, 490-1-0-0, 1199, 205, 1/22.

39 Taha Parla, *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları: Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Ok’u*, C.3, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992, ss.76-77.

40 Büşra Ersanlı, *İktidar ve Tarih: Türkiye’de “Resmî Tarih” Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, İstanbul: İletişim, 2003, ss.108-110.

Ayaklanmasını gösteren eserlerden başlayarak Paris Komünü, Lenin ve arkadaşlarının faaliyetleri ve Ekim Devrimi gibi olaylara odaklanmaktadır.⁴¹ Avrupa’daki faşist veya nasyonal sosyalist akımlar Türkiye’de Falih Rıfkı Atay gibi kişilerce hoş karşılanabiliyordu. Avrupa’nın liberal ve demokratik geleneğinin büyük bir sarsıntı içinde olduğu iki savaş arası dönemde Türkiye’de de otoriter ve totaliter rejimlerin siyasal düşüncede etkisini gözlemlemek mümkündür.⁴² Otoriter ve totaliter rejimlerin halk kültür teşkilatları Türkiye için de bir örnek, izlenmesi gereken bir yol olarak takdim edildi.

Mümin Hayri Bey, öncelikle inkılap müzesi girişiminin baştan savma, yüzeysel değil de her daim kurumsal bir temele sahip olmasını savundu. İlk olarak bir müze direktörünün, arşivist, daktilo sekreteri, ve gerektiği kadar hademe işçinin olduğu bir büronun kurulmasını istedi. Özel bir bina yapıncaya kadar Etnografya müzesindeki eşyalar, Ankara halkevindeki eserler, Kültür bakanlığı ve CHP’de bulunan tarihi öneme sahip fotoğraflar, İstanbul askeri müzesinde, İstanbul Gazievinde, Dolmabahçe ve Mudanya’daki Mütareke Evindeki eserler bir araya getirilmelidir. Ancak devrim müzesini teşkil etmeden önce bir sergi düzenleyerek ziyaretçilerin fikirleri alınarak müze planı daha da olgunlaştırılmıydı. Öncelikle bu sergi devrim müzesi için bir prova olacaktı. Ayrıca Mümin Hayri, bu müzenin küçük olmaması gerektiğini çünkü devasa Türk inkılabının küçük çaplı bir müzede sergilenmesinin doğru olmayacağı kanısındaydı. Bu yüzden de evvelen tertip edilecek devrim sergisi bir nevi bu işin provası olacak ve eksiklikleri gösterecekti.⁴³ Türk inkılabının görkemini yansıtabilme kapasitesine sahip olması planlanan bu sergi Cumhuriyetin kurucu mitini içeren tarih anlatısının bir mikrokozmosu olarak tahayyül edildi. Çanakkale Muharebesi ile başlayan ve inkılaplar ile devam eden tarih anlatısının görsel olarak inşa edilmiş haliydi. Ulusa ve muasır medeniyete ait olma düşüncesinin tecessüm ettiği mekanlardır. Devletin ve milletin insanların kalbinde ve aklında yer edinmesini sağlama amacı güdüyordu.⁴⁴

Mümin Hayri Bey, inkılap müzesinin tematik olarak dört kısma ayrılmasını istedi: devrimden evvel yurt (1), inkılaplar ve Kurtuluş Savaşı (2), inkılapların sonuçları ve başarıları (3), Şef dönemi (4). İlk kısımda Türklerin dünyanın kadim milletlerinden biri olduğu vurgulanarak sultanların zulmü altında gerçek karakterlerini ortaya koyamadığı ve devrim isteklerinin bastırıldığı vurgulanacaktı. Yine bu bölümde Osmanlı’nın savaşta yaşadığı hezimet ve maruz kaldığı işgaller anlatılacaktı. Aslında bu ilk bölüm 4 ciltlik *Tarih* ders kitabının ilk 3 cildinin özetlenerek bir müze salonuna sığdırılmış hali gibiydi. Türk Tarih Kurumu’nun hazırladığı bu eser kurulması planlanan devrim müzesi için de bir referans noktası teşkil edecekti. İkinci kısımda ise, Sevr anlaşması imzalandığında ülkenin genel durumu ile daha sonrasında Mustafa Kemal’in gayretleri, toplanan kongreler, Yunan ordusu ile yapılan savaşlara ait eserler, Lozan gibi dönüm noktaları teşhir edilecekti. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması için hayatını feda edenler ise bu ikinci bölümün en sonunda gösterilecekti. Üçüncü kısım ise Türk inkılabının başarılarına hasredilecekti. Son kısım ise Atatürk’e ayrılacaktı. Onun Selanik’ten Ankara’ya uzanan çetrefilli hayatı ve onun Türkiye’ye kattıkları gösterilecekti.⁴⁵ Tüm bu tarihsel süreçler sergilenirken mümkün mertebe otantikliği yüksek eserlerin seçilmesine azami önem verildi.

41 BCA, 490-1-0-0, 1199, 205, 1/17.

42 Tanıl Bora, *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasî İdeolojiler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2020, s.140.

43 BCA, 490-1-0-0, 1199, 205, 1/21-22.

44 V. Payaslı, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e...”s. 246.

45 BCA, 490-1-0-0, 1199, 205, 1/25-28.

Ankara Halkevi'ndeki müzenin tesis edilebilmesi için gereken eşyaların bir araya toplanabilmesi için hummalı bir faaliyet yürütüldü. Buradaki müzede Heykeltraş Nusret (Suman) Bey'den yeni devleti kuranların Erkan-ı Harbiye eski dairesinde bir masa etrafında toplantı halindeyken yapılmış heykellerinin yapılması istendi. Yine Hakimiyet-i Milliye'nin fotoğrafçısı olan Cemal Bey'den inkılabın safhalarını gösteren fotoğraflar talep edildi. Halkevi, Türkiye Büyük Millet Meclisi ile temasa geçilerek idare amiri olan Çoruh milletvekili Mehmet Ali Bey'den kürsü, koltuk sandalye gibi eşyaları ve tarihi öneme sahip belgeleri talep edilse de bunların temini o dönemde pek mümkün olmadı. Halkevinde inkılap ile ilgili bir sergi hazırlanırken 4 adet kabartma, eserlerin teşhiri için 2 adet sabit vitrin, 2 adet cansız manken (Ankaralıların yerel kıyafetini giymiş biri kadın ve biri erkek), tavana Ankara evlerinin tavanını yansıtan dekor, eski Ankara'yı gösteren bir diyagram, Sevr haritasıyla Türkiye'nin nasıl paylaşıldığını gösteren bir harita, alçı kabartmalar, 2 adet asker manken, Lozan anlaşmasını gösteren dekor, İsmet İnönü'nün heykeli, Lozan'dan Ankara'ya, Ankara'dan Lozan'a çekilen telgrafları gösteren dekor, Atatürk köşesi, yeni Ankara'yı gösteren alçı kabartma olması planlandı.⁴⁶

Şekil 3. Ressam Ali Sami'nin İnkılap Serisi adı altında yaptığı tablolarından biri

Kaynak: Cumhuriyet Halk Partisi/ Fon No: 490-1-0-0, Kutu:1199, Gömlek: 203, Sıra:89, TC Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA).

Ankara'da Halkevinde tesis edilmesi planlanan inkılap müzesinin milletin geçmişteki tutsaklığına nasıl başkaldırdığını yansıtmayı planlandı. Millî Mücadele'nin hangi şartlarda gerçekleştirdiği halka gösterilmeli ve böylelikle Türk İnkılabı ortaya konulmalıydı, ancak bunu yaparken de milletin geçmişteki inkılap hareketleri de gözden kaçırılmamalıydı. Önceki devrimlerle şu şekilde bir ilişki kuruldu:

⁴⁶ BCA, 490-1-0-0, 1199, 203, 1.

Son inkılabımız, daha evvel cereyan eden inkılap mücadelelerimizin, yeni şartlar içinde ve yeni hamlelerle bir devamıdır. Bir milletin inkılap meseleleri, o milletin tarihinde izlerini ne kadar derinlere kadar salmışsa o millet içinde hürriyete ve halk hakimiyetine (yani demokrasiye) karşı olan fitri inzicabın da o kadar derin ve esaslı olduğu tezahür eder. Tanzimattan evvel parekende cehtler şeklinde kendini gösteren bu inzicab bilhassa Tanzimat hareketleri esnasında telakki tarzı... daha demokratik bir hayatı istihdaf eden konkre düsturlar şeklinde tecellisini bulmuş ve bu devirde yukarıda sayılan sahalarda fikren veya fiilen mücadele eden, tarihimize karışan şahsiyetler doğmuştur. Bunlara ait eserlerin yadigarların ve bunlar hakkındaki hatıratın bir sistem dahilinde bir tasnifi lazımdır.⁴⁷

Türk İnkılabını anlamaya çalışmak için dönüp Tanzimat ve Meşrutiyete dönüp bakmak gerekiyordu. Osmanlı ile arasında kopuş değil, tarihsel süreklilik inşa ediliyordu.

1934 senesinde Ankara Halkevi’nde yapılan “İnkılâp’ta Ankara” sergisi için toplamda 1,272 lira 44 kuruş masraf yapıldı. Masraflar arasında elektrik tesisatının döşenmesi, heykel dökümü masrafı, alçı ücreti, amele ücreti gibi kalemler bulunuyordu.⁴⁸ İnkılap Müzesi için toplanan eserler, belgeler 1942’de kurulan Türk İnkılap Tarihi Müzesine devredilmiştir. Bu serginin genel bir inkılap müzesi için bir basamak olması düşünüldü.

Ankara Üniversitesi’ne bağlı olarak 4204 sayılı yasa ile 1942’de kurulan Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, inkılap müzesinin kurulması noktasında bir mihenk taşıydı. Bu enstitünün 3 tane esas amacı vardı. İlki Millî Mücadele, İnkılaplar ve Cumhuriyet rejimi hakkında araştırmalar yapmaktı. İkincisi bu konularla ilgili olarak kütüphane, arşiv ve müzeler tesis etmek. Sonuncusu ise Türk inkılabını ve Cumhuriyet rejimini ülke sathında hem de yurt dışında tanıtmaya faaliyet yürütmekti. Ayrıca, tüm devlet dairelerinin ellerinde inkılap tarihi ile alakalı belge ve arşivleri istenildiği takdirde orijinal veya kopya olacak şekilde enstitüye teslim etmesi gerekiyordu. Buraya eşya veya evrak bağışlayanların adı enstitünün şeref defterine yazılacaktı. Bu evrakların ülkeden çıkarılması bu kanunla yasaklandı.⁴⁹ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Kurtuluş Savaşı’na dair belge ve eşyaları toplayabilmek için hummalı bir faaliyet yürütüldü. Gazetelerde yayımlanan bildiriyle elinde inkılap tarihi açısından kıymet taşıyan belge ve eşyaların enstitüye bağışlanması veya satılması istendi. 10 senelik çalışma neticesinde inkılap tarihi hakkında 127 süreli yayın, Kurtuluş Savaşı hakkında 15 gazete, 2600 kitap, 2800 fotoğraf, takriben 500 adet film toplandı. Ayrıca, Mustafa Kemal’in Sivas kongresinde kullandığı masa ve koltuk, TBMM 23 Nisan 1920’de açıldığında kapısına asılan bayrak gibi tarihsel önemi yüksek eşyalar da bu enstitünün müzesine getirildi. Arşiv belgesi sayısı ise 30,000 civarındaydı.⁵⁰ Ankara Halkevinde inkılap tarihi ile ilgili görsel materyaller de buraya nakledildi. Aslına bakılacak olursa inkılap müzesi girişimleri artık kurumsal bir temel üzerine oturtulmuş ve uzun yıllar boyunca zihinleri meşgul eden bu düşünce pratikte hayat bulmuştu, ama Hasan Âli Yücel gibi kişiler

47 BCA, 490-1-0-0, 1199, 203, 1.

48 BCA, 490-1-0-0, 1199, 203, 64.

49 Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesine Bağlı Bir Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Kurulması Hakkında Kanun, *Resmî Gazete*, Sayı:5090 (22.04.1942), ss.169-170.

50 Nesim Şeker, “Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü”, *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ankara-universitesi-turk-inkilap-tarihi-enstitusu/?pdf=3843> (Erişim tarihi 01.01.2022).

buradaki müzeden de tatmin olmayıp bu enstitünün kuruluşundan yaklaşık 20 sene sonra halen bir inkılap müzesinin özlemine şu şekilde çekiyordu:

Biz Türkler tarihimize sevgi ve ilgimizi gerektiği kadar muhafaza edememiş, hiç değilse yıkım devirlerimizde bu acıklı hale düşmüşüzdür. Atalarımızın yaptırdığı ve yaptığı nice nice anıtlar, bizim alakasızlığımız yüzünden başkalarına mal edilmiş.. Hafzasızlık, tarihsizliğe kadar varır. Şu koskoca Tanzimat Devrinden elde ne kalmıştır ? Daha önceleri için de çok kere yabancı ressamların, yabancı yazarların bıraktıkları belgelere muhtaç olmuyor muyuz ? Ne doğru dürüst asker-sivil kıyafet müzemiz vardır ne halkın toplum hayatına dair gününden kalma yadigârlarımız bir araya getirilip sergilenmiştir.⁵¹

Sonuç

Ulus devletin inşa edilmesinde tarihin görselleştirildiği veya somutlaştırıldığı mekanlar olan müzeler oldukça işlevsel bir role sahiptir. Kemalist seçkinler sıklıkla Sovyetler Birliği, İtalya ve Almanya'daki kültürel faaliyetleri yakından izleyip bunların bir kısmının Türkiye'nin özgül koşullarına uyumlu olacak biçimde uyarlanmasını istediler. Bu ülkelerdeki kültürel kurumlar hakkında detaylı raporlar hazırlanarak bunlardan istifade edildi. Metaforik olarak izah etmek gerekirse cumhuriyetin ulusal tarih anlatısı inşa edilirken müzeler bunun harcının karılmasında önemli bir yere sahip olacaktı. Savaşı kayıt altına alma ve hatırlama büyük bir gereksinim olarak ortaya çıktı. Savaşın sergilenmesi öyle ya da böyle politik bir anlam ihtiva ediyordu. Esasında savaşın sergilenmesi yaşanan ölümleri anlamlı kılmaya ve ulusal savaş mitinin tahkim edilmesine hizmet etti. Müzelerin saf merak anlayışının ötesinde politik bir gündem vardı. Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgi ile ayrılan Almanya veya savaştan büyük bir yara alarak alan Sovyet Rusya, 1918 sonrasında bu feci deneyimi siyasi fırsata dönüştürerek müzeleri kitleleri seferber etme maksadıyla kullandı.

Erken Cumhuriyet Döneminde seküler Türk kimliği inşa edilirken Kurtuluş Savaşı ve yapılmış olan inkılapların geniş halk kitlelerine benimsetilebilmesi için inkılap müzeleri düşüncesi devletin farklı birimlerinde sık sık dile getirildi. Ankara'da Etnografya Müzesi'nde inkılap şubesi, İstanbul'da Mustafa Kemal'in Samsun'a gitmeden önce kaldığı evde bir inkılap müzesi girişimleri gibi muhtelif çalışmalar vardı. Ancak bu tarz girişimler arasında en dikkat çekici olanların başında Ankara Halkevi'nde 1934'te tertip edilen "İnkılâpta Ankara" sergisi geliyordu. Bu serginin daha sonra genişletilerek bir inkılap müzesi halini alması arzulanıyorsa da burada bulunan eşyalar daha sonra Ankara Üniversitesi'ne bağlı olarak kurulan Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'ne devredildi.

İnkılap müzesi düşüncesinin sürekli olarak kesintiye uğraması ve tatmin edici bir biçimde neticelendirilememesi dikkat çekicidir. Mustafa Kemal Atatürk, müze konusuyla çok yakından ilgilenmiş ve Etnografya müzesi gibi yerlerin inşa edilmesiyle çok alakadar olmuştu, ama inkılap müzesi söz konusu olduğunda bu tarz güçlü bir iradenin eksikliği göze çarpıyor. Devlet ile bütünleşmiş olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin programında her ne kadar yer alsada da inkılap müzesinin arkasında Türk Tarih Tezi'nde ve Güneş-Dil teorisinde olduğu kadar güçlü bir siyasi irade oluşmadı. Zihinleri meşgul etti, ama tam

51 H. Â. Yücel, *Öğretmen-Öğrenci...*, s. 595.

olarak tatbik edilmesi uzun sürdü. İnkılap müzeleri sonraki nesiller için bir ilham ve övünç kaynağı olacaktır.

Kaynakça

- Abdülhak Şinasi (1933), “Bir İnkılap Müzesi”, *Ülkü*, C.2 , S. 9, s
- Anderson, Benedict (1983), *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, İstanbul: Metis.
- Ankara Halkevi Neşriyatı Müze ve Sergiler Şubesi Katalog (1934), Ankara: Hakimiyet-i Milliye Matbaası.
- Artun, Ali (2019), *Mümkün Olmayan Müze*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II (1906-1938) (1997), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bora,Tanıl (2020), *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasî İdeolojiler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Brandt, Susanne (1994), “The Memory Makers: Museums and Exhibitions of the First World War”, *History and Memory*, C.6, S. 1 (1994), s.95-122, <http://www.jstor.org/stable/25618663>, Erişim 21 Kasım 2020.
- C. H. F. Halkevleri Talimatnamesi (1932), Ankara: Hakimiyet-i Milliye Matbaası.
- Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi ve Programı (1931), Ankara: TBMM Matbaası.
- Ersanlı, Büşra (2003), *İktidar ve Tarih: Türkiye’de “Resmî Tarih” Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, İstanbul: İletişim.
- İğdemir, Uluğ (1943), “Atatürk’ün Anafartalar Muharebelerine Ait Hâtıralar”, *Belleten*, C.7, S. 28, s. 1-88.
- İnönü’nün Söylev ve Demeçleri I: TBM Meclisinde ve CHP Kurultayında (1919-1946) (1946), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Karabekir, Kazım (2020), *Günlükler 1906-1948, Cilt 2*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kıraç, Yusuf (2021), “100. Yılında Anadolu Medeniyetleri Müzesi”, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Müzesi*, S.82, s.159-177.
- Lamprou, Alexandros (2018), *Nation Building in Modern Turkey: The People’s Houses, the State and the Citizen*, Londra: I.B. Tauris.
- Mehmed Nihad (1926), *Büyük Harbte Çanakkale Seferi*, İstanbul: İlhami-Fevzi Matbaası.
- Mehmet Saffet (1933), “Kültür İnkılâbımız”, *Ülkü*, Sayı 5, 351-354.
- Meszaros, Julius von (1925), *Ankara’da Teessüs Edecek Olan Halk Müzesi Hakkında Birinci Rapor*, İstanbul: Maarif Vekaleti.
- Meszaros, Julius von (1925), *Halk Müzesi Teşkilatına Dair Mütihazsıs Mesarof’un Raporu: Ankara’da Teessüs Edecek Olan Halk Müzesi Hakkında İkinci Rapor*, İstanbul: Maarif Vekaleti.
- Mümin Hayri (1935), “Devrim Müzesinde Halkevlerinin Ödevi”, *Ülkü*, S.30, s.18-24.
- Oral, Mustafa (2002), “Ankara Etnografya Müzesi İnkılâp Şubesi”, *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 29-30, s.117-130.
- Parla, Taha (1992), *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları: Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı OK’u*, Cilt 3, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Payaslı, Volkan (2018), “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Milli Kimliğin ve Ulus Devlet İnşasında Tarihın Görşelleştirilmesi”, *History Studies*, C.10, S.9, s.245-273.
- Posocco, Lorenzo (2021), *Museums and Nationalism in Croatia, Hungary, and Turkey, Londra ve New York: Taylor and Francis, Kindle Sürümü.*
- Sakaoğlu, Necdet (2003), *Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Şeker, Nesim, “Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü”, *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ankara-universitesi-turk-inkilap-tarihi-enstitusu/?pdf=3843> Erişim tarihi 01.01.2022.
- Tarih III (1931), İstanbul: Devlet Matbaası.
- TC Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA).
- Uyar, Mesut (2016), “Remembering the Gallipoli Campaign: Turkish Official Military Historiography, War Memorials and Contested Ground”, *First World War Studies*, C.7, S.2, s.165-191. doi: 10.1080/19475020.2016.1234965 Erişim Tarihi: 19 Eylül 2021.
- Whitmarsh, Andrew (2001), “‘We Will Remember Them’ Memory and Commemoration in War Museums”, *Journal of Conservation and Museum Studies*, S. 7 (Eylül 2001), s.11-15. doi: <http://doi.org/10.5334/jcms.7013> Erişim Tarihi 27 Aralık 2021.
- Yücel, Hasan Âli (1995), *Öğretmen-Öğrenci Köşesi*, Ankara Kültür Bakanlığı.